

Aristokratische graven uit de 5de/4de eeuwen v. Chr. en Romeinse cultusplaats op de "Rieten" te Wijshagen (gem. Meeuwen-Gruitrode)

Interimverslag

L. Van Impe & G. Creemers

Inleiding

Het noodonderzoek, in 1984 begonnen op het kaalgekapte en voor heraanplanting bestemde terrein op de *Rieten* te Wijshagen, was per 2 december 1985 stilgelegd. Hoewel de winterperiode voor de deur stond, werd het einde van de graafwerken toch vooral gedikt door het aflopen van de kontrakten van de archeoloog en de arbeiders binnen het B.T.K.-project. Aangezien op dat ogenblik slechts een beperkt gedeelte van het 7,5 ha. grote terrein met proefsleuven doorzocht kon worden - een werk dat door het hoog opschietend en moeilijk onder controle te houden jong struikgewas en de achtergebleven boomstronken slechts langzaam vorderde - hebben we geprobeerd de verdere afhandeling van het onderzoek binnen een nieuw B.T.K.-project op te vangen. Dit kon uiteindelijk door het oorspronkelijk opzet van een B.T.K.-project voor noodopgravingen in mesolithische nederzettingen op het grondgebied van Meeuwen-Gruitrode ruimer uit te bouwen. Prof. Dr. P.V. Vermeersch (Labo voor Prehistorie K.U.Leuven) verantwoordelijk voor de wetenschappelijke supervisie en de algemene leiding over het mesolithische onderzoek, stemde er mee in dat de oorspronkelijke taakomschrijving van het bewuste project uitgebreid werd om het verdere onderzoek op de *Rieten* op te vangen. Aangezien zonder deze medewerking een en ander op de *Rieten* niet mogelijk zou geweest zijn, willen wij hem hierom bijzonder danken.

Aangezien het voorgestelde personeelskader door de goedkeurende en subsidiërende overheden uiteindelijk niet werd aanvaard,

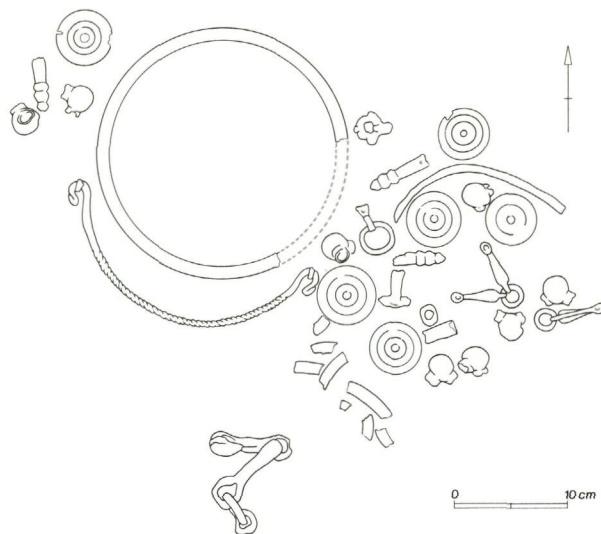
kwam de uitvoering der geprogrammeerde taken toch nog even in het gedrang. Uiteindelijk werd het in de praktijk zo geregeld dat het onderzoek op de mesolithische kampementen in ieder geval voorrang zou krijgen en de resterende werktijd binnen het project aan het onderzoek op de *Rieten* besteed zou worden. Het onderzoek van de mesolithische concentraties *In den Damp* liep tussen 16 juni en 30 november 1986; het graafwerk op de *Rieten* werd hervat op 2 maart 1987 en voortgezet tot begin november 1987¹⁻².

Gedurende het hele jaar 1986 heeft het opgravingsterrein er bijgevolg *quasi* onaangevoerd bijgelegen, zelfs met de onafgewerkte delen van de proefsleuven uit 1985. Zoals het terrein er toen verlaten uitzag moet het de indruk gewekt hebben dat het oudheidkundig bodemonderzoek er afgesloten en de werf opgegeven was. In de vooravond van 20 juli 1986 echter liep een fervente gebruiker van de metaaldetektor over het terrein. De Heer D. Emery, captain bij de U.S. Air Force op de vliegbasis te Kleine Brogel, zocht er toen het perceel af. In een hoekje van een eind 1985 onafgewerkt gelaten werksleuf, tegen de asfaltboord van de Rietenstraat, bleken zijn detectoren meer of beter te reageren dan - zo bleek achteraf - ons eigenlijk lief was. Behalve een bronzen emmer, van het zgn. *cista*-type gevuld met krematieresten, vond hij er meerdere bronzen sierstukken, het hengel van de emmer, een ijzeren paardebit en nog wat klein ijzeren tuig.

Het is aan de opmerksaamheid van de H. Q. Schrooten, onderwijzer te Wijshagen en toevallig wandelaar ter plekke, te danken dat de H. G. Creemers verwittigd kon worden. Deze laat-

1 B.T.K.-project van de Gemeente Meeuwen-Gruitrode in samenwerking met de Ministeries van Tewerkstelling en Arbeid en van Begroting. Voor de diverse vormen van samenwerking danken wij het College van Burgemeester en Schepenen en het administratief en technisch personeel van de Gemeente Meeuwen-Gruitrode. Co-auteur G. Creemers, lic. Oudheidkunde en Kunstwetenschap, had de dagelijkse leiding binnen het B.T.K.-project en werd er bijgestaan door 12 vrouwen en mannen. In de loop van de laatste maanden werd hij bijgestaan door enkele door het Gemeentebestuur ter beschikking gestelde gesubsidiëerde kontraktuelen.

2 Maes & Van Impe 1985 en 1986. Van Impe, Maes & Creemers 1987. Van Impe, Creemers & Maes 1987. Van Impe 1989.

2 Fiktieve rekonstruktie van het cista-graf H (aan de hand van de gegevens verstrekt door de vinder).
Reconstruction fictive de la tombe à ciste H (sur base des renseignements fournis par l'inventeur).

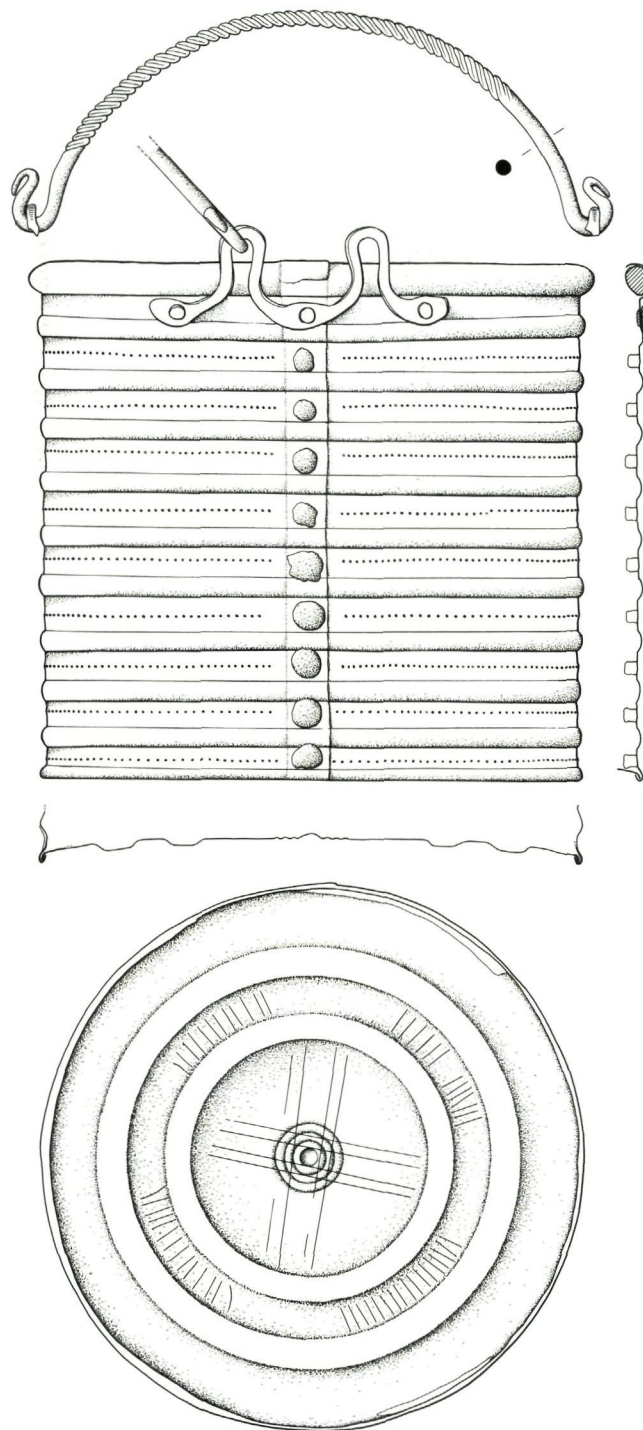
1 Overzichtplan van de begraafplaats.
Plan d'ensemble de la nécropole.

ste was vrij vlug ter plaatse en kon de belangrijkste vondsten, die bij zijn aankomst al uit de grond gehaald waren, rekupereren. Samen met Mevr. Krista Maes, verantwoordelijk voor de opgravingen in 1984 en 1985, deed hij op 22 juli 1986 een kleine controleopgraving rond de grafkuil, maar kon niets nieuws meer ontdekken. Enkele kleinere bronzen objecten die bij de inventaris van het graf hoorden, werden later nog door Capt. D. Emery afgestaan.

Hoewel wij begrijpelijkerwijze enige moeite hebben om een gevoel van wrevel over de

vondstomstandigheden te onderdrukken, moeten wij toch waardering opbrengen voor de blijken van goede trouw, waarmee de vinder ons uiteindelijk tegemoet wilde komen en alle vondsten terug ter beschikking stelde.

In de loop van 1987 hebben we dan opnieuw aandacht besteed aan de zone rond het cista-graf. In die buurt liggen trouwens ook de meeste armere La Tène-brandgraven en de overvloed aan Romeinse vondsten. De meer zuidelijk gelegen grafheuvels kwamen tijdens het onderzoek in een later stadium aan de beurt.

3 De bronzen "Rippenziste" H (sch. 1:3).
Le ciste à cordons H (éch. 1:3)

De protohistorische "aristokratische graven"

Het cista-graf H

Na-onderzoek op de plaats van het *cista*-graf H toonde aan dat de tot de rand met krematieresten gevulde *cista* in een klein kuiltje in het zand

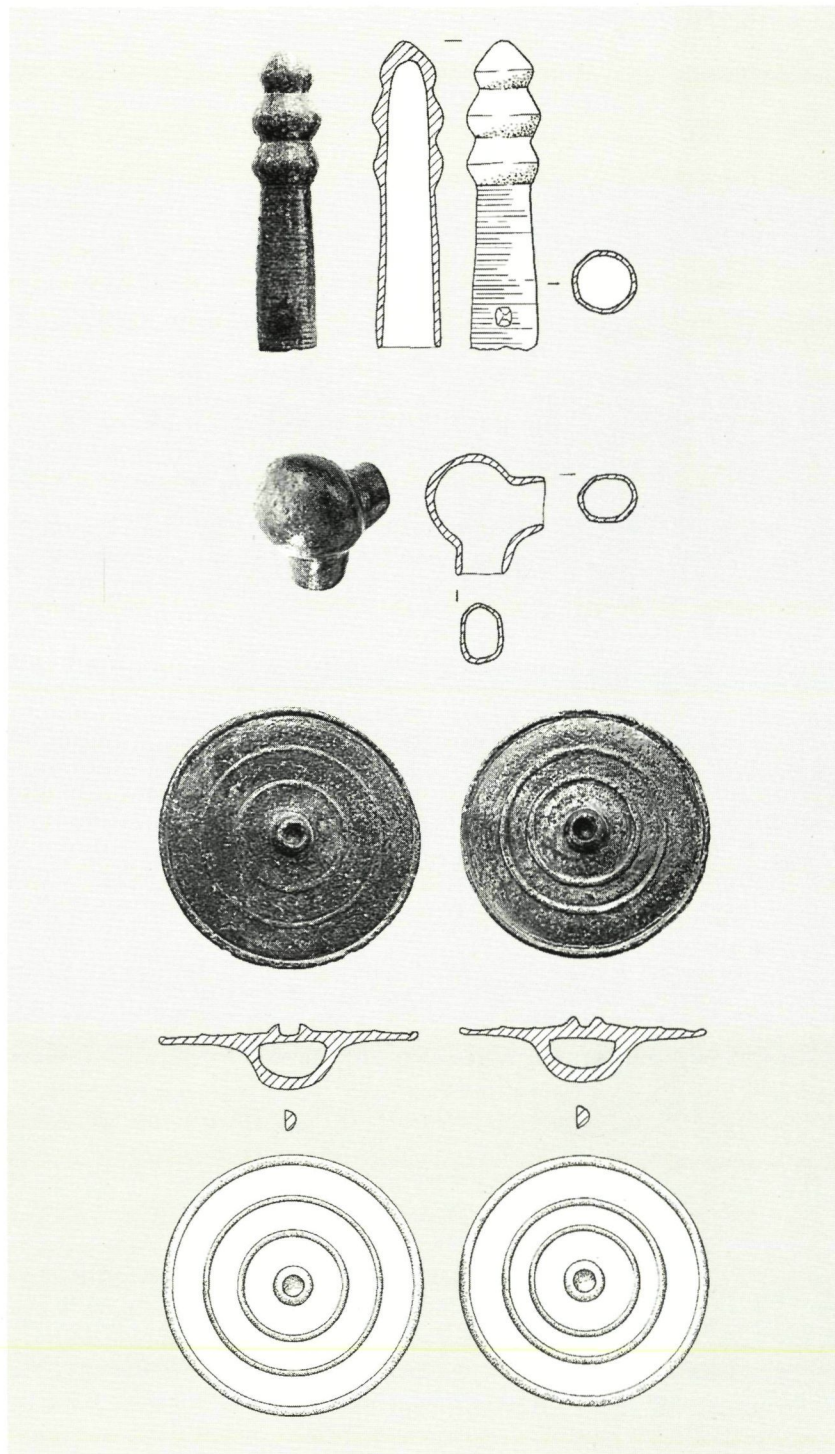
was neergezet, dat amper groter was dan het recipiënt zelf. Over de emmer heen liep een breed ploegspoor. Een bronzen hengel vond men terug tegen de zuidwand van de kuil, terwijl de meeste kleinere bronzen bijgaven langs de zuidoostkant tegen de buitenrand lagen, samen met door de ploegschaar afgescheurde stukken

van de rand zelf (fig. 2). Enkele van de kleinere bronzen voorwerpen lagen bij de noordwest-rand. Een ijzeren paardebit, tenslotte, vond men bij de zuidkant van de bronzen urn, op de bodem van het kuiltje.

Het na-onderzoek leerde niets over het bestaan van structuren rond de grafkuil zelf, noch over de aanwezigheid van een grafheuvel. Indien het *cista*-graf H ooit door een aarden grafmonument afgedekt geweest is - wat gezien de aanwezigheid van grafheuvels boven de andere gelijkaardige graven toch waarschijnlijk is - moeten we aannemen dat hij al in de loop van de Romeinse tijd genivelleerd werd. Het *cista*-graf ligt immers midden in de sektor waar uit die periode sporen teruggevonden werden van wat wel eens als kultusplaats omschreven zou kunnen worden, getuige daarvan de in het vierkant uitgebouwde houtstructuur en de massa bronzen munten, *fibulae* en armbanden (cf. infra).

De bronzen *cista a cordoni* (h.: 20,1 cm; diam.: 23 cm; inh.: ca. 7,8 l.) (fig. 3 en 11) draagt op de mantel 9 smalle horizontale ribben, telkens gescheiden door vlakke stroken, zelf versierd met fijne van binnenuit gehamerde parelrijtjes. De mantel werd gesloten met een rij bronzen nieten, waarvan de koppen op de mantel vlak gehamerd zijn. De bodemplaat, met 2 concentrische reliëfbanden rond een centrale *omphalos*, wordt door een binnenplooï van de mantelrand opgevangen. Rond de centrale *omphalos* vormen twee paar evenwijdige groeflijnen een kruismotief. Tussen de beide reliëfbanden - en diagonaal ten opzichte van het kruis - werden vier groepen van 12 tot 17 radiale kerflijntjes aangebracht. Om de rand te verstevigen werd hij binnenwaarts om een ijzeren ring gehamerd. Een der hengsels - een getorseerde bronsdraad met tot gestileerde vogelkoppen uitgewerkte haken - is bewaard. Uit de ijzerresten konden de ooghaken gereconstrueerd worden: ze zijn uit één enkele draad gesmeed en met 3 nieten onder de rand vastgehecht (code AH2, naar B. Stjernquist). Het model van de ijzeren ooghaken is van hetzelfde type als deze die men gewoonlijk in brons aantreft.³ Stukken van een gebogen ijzeren staaf kunnen van het tweede hengel afkomstig zijn. Behalve een eenvoudig ijzeren paardebit, bestaande uit 2 vierkante massieve stangen, en enkele kleine ijzeren ringetjes, is de rest van de bijgaven uit brons.

Bij de bronzen bijgaven horen 4 hulzen (l.: 6 cm) (fig. 4). Deze lichtkonische hulzen zijn op de top 3-lobbig gemodelleerd; onderaan is

4 Enkele van de belangrijkste bronzen sierstukken uit het *cista*-graf H (sch.2:3). Quelques unes des parures en bronze les plus importantes de la tombe à ciste H (éch. 2:3).

de mantel fijntjes horizontaal gegroefd. Oorspronkelijk waren ze op houten stiften gemonteerd, getuige daarvan de schaarse houtresten, de nietgaatjes en de sporen van de ijzeren nieten zelf.

3 De sterk gehavende "Rippenziste" werd gerestaureerd in de labo's van het *Römisches Germanisches Zentralmuseum* te Mainz (D.). Wij danken Dr. U. Schaaff en zijn assistenten voor de bereidwilligheid en collegiale medewerking.

5 Grafheuvel C: de bronzen situla in situ.

Tombelle C: la situle à cordons in situ.

Verder zien we er een stel van 6 bronzen sierschijven, zgn. *phalerae*, met een diameter tussen 4,7 en 5,2 cm (fig. 4). De gegoten schijven werden rond de navel, tegelijkertijd centerpunt voor het bijfreezen, voorzien van concentrische vlakke door lage ribben gescheiden banden. De sierschijven, op de rugzijde voorzien van halfronde lussen, bleven vrij lang in gebruik, zoals blijkt uit de sekundaire nietgaten op de randen, aangebracht na breuk van de rughaakjes.

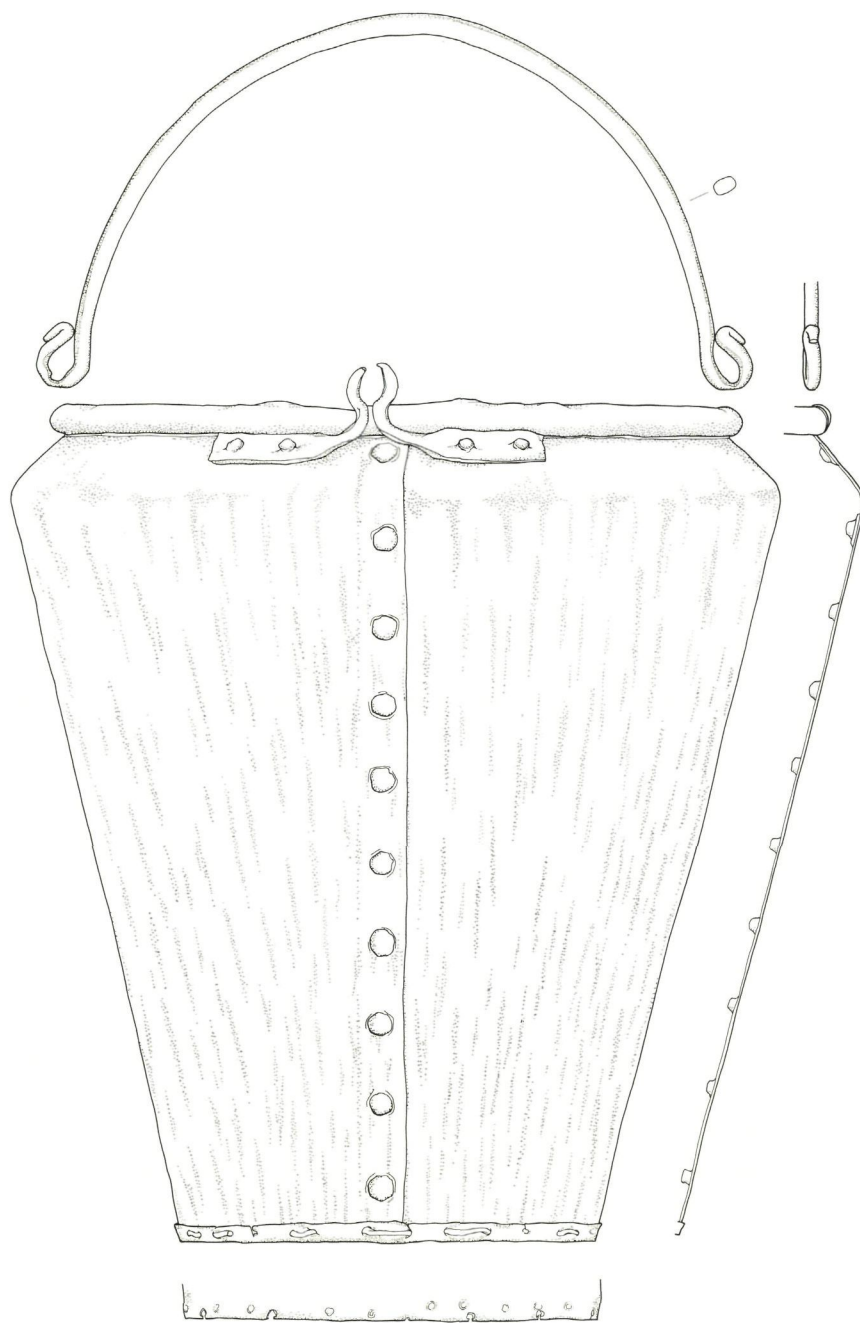
Opmerkelijk is de reeks van 8 kleine bronzen holle "kogels" (diam.: ca. 2,3 cm), elk voorzien van 2 in een hoek van 100 tot 110° geplaatste hulsjes (fig. 4).

Verder zuidelijk op het ontboste terrein werden 4 grafheuvels onderzocht (fig. 1). Twee ervan, D en F, waren vrij bescheiden en overdek-

ten slechts eenvoudige graven van het brandrestentype. Twee andere heuvels, C en E, leverden daarentegen nog enkele verrassingen.

Het situla-graf C

Heuvel C, 50 cm hoog en 20 m groot, opgeworpen uit geelgrijs zand, overdekte een centraal 70 cm diep uitgegraven grafkuil, zelf vrij onregelmatig van vorm en ongeveer 2 m in doormeter. De gevolgen van de activiteiten van allerlei gravende dieren doorheen en van enkele plunderpogingen rond de grafkuil waren duidelijk te merken. Centraal in de kuil stond een grote met as en krematieresten gevulde bronzen *situla* (fig. 5). Over haar heen waren de resten van de brandstapel - houtskool en as, brokjes verbrand bot, versmolten stukken van bronzen en ijzeren voorwerpen - uitgestrooid, zodat er sprake kan zijn van een bijzetting van het brandafvaltype.

6 De bronzen situla C (sch. 1:3).
La situle en bronze C (éch. 1:3).

Behalve de als asurn gebruikte *situla*, zijn alle andere metalen bijgaven verbrand, zelfs deels versmolten. Aangezien het om sieraden en om elementen van de kleding gaat - o.a. de resten van een bronzen *torques* (?), van een massieve arm- of enkelring, ijzeren ringetjes en een gordelhaakje - mogen we zonder twijfel aannemen dat de overledene in ornaat op het dodenbed afgelegd werd en daarna op de brandstapel werd verast.

Na dichting van de grafkuil werd aarde-
werk, dat tijdens de lijkplechtigheden en de be-
grafenis, mogelijk bij de ultieme plengoffers,
gebruikt werd, boven op het graf neergezet.
Exakt boven de *situla* lag een groot fragment
van een lage schaal, terwijl aan de rand van de
grafkuil een kleine beker en een urtje neerge-
zet waren. Rond de heuvel werden geen sporen
opgemerkt die op het bestaan van gegraven of
houten randstructuren zouden kunnen wijzen.

7 Zicht op het zuidwest-kwadrant van de heuvel E, met *situla*-graf in het midden.

Vue du quadrant sud-ouest de la tombelle E, avec la tombe à *situla* au centre.

De bronzen *situla* is ongewoon groot (h.: 33,5 cm, diam.: 30,5 cm, inh.: 14,8 l.) en is om die reden ook uit 2 waaiervormig gehamerde bronsblikken platen samengesteld (fig. 6 en 11). Langs weerszijden worden beide platen door een rij van 10 bronzen nieten samengehouden. Ter versterking van de rand werd het blik buitenwaarts omheen een ijzeren ring gehamerd. Van het oorspronkelijk aangebrachte paar bronzen ooghaken restte er op de schouder slechts één enkel; na breuk werd het tweede door een ijzeren kopie vervangen. Het bronzen hengel is uit een rechthoekige staaf geplooid; beide uiteinden eindigen in tot vereenvoudigde vogelkoppen uitgewerkte haken. De huidige bodemplaat, die zeker niet de originele is, maar zelf al een herstelling, werd met koperdraad aan de onderste mantelrand "genaaid" (fig. 6).

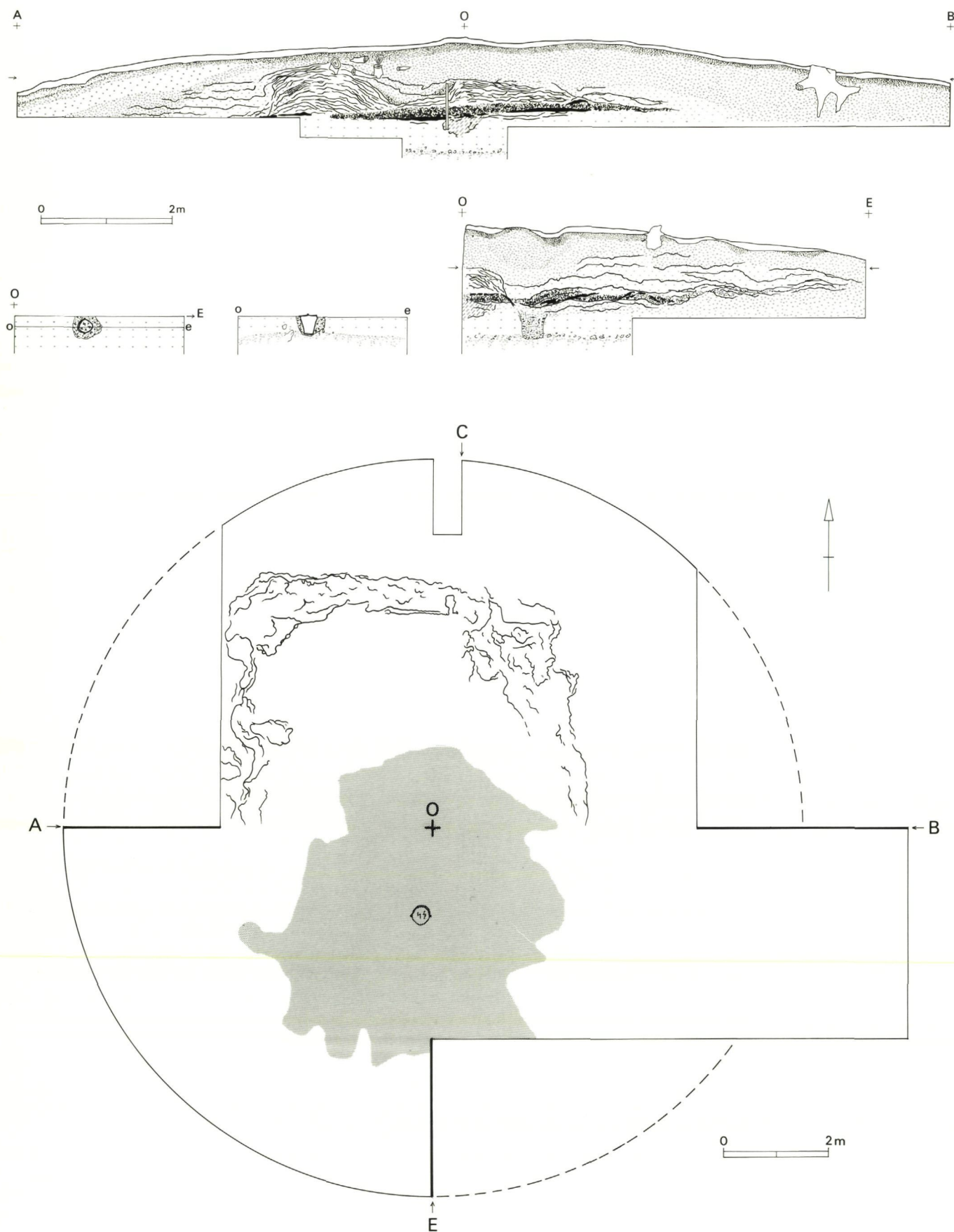
Het *situla*-graf E

Onder heuvel E, die nog een hoogte bereikte van 1 m en ca. 14 m groot was, vonden we over een oppervlakte van ca. 6 x 5 m de resten van de brandstapel terug (fig. 7-8). Langs de randen waren nog rood verschroeide plekken zichtbaar intact, het hele midden van het *ustrinum* daarentegen bleek doorwoeld. Exakt in het midden was een klein kuiltje uitgestoken, waarin opnieuw een bronzen *situla*, met verbrande botresten gevuld, de functie van asurn had (fig. 9). Het ziet er naar uit dat de brandstapel na doven van het vuur en afkoeling van de as hele-

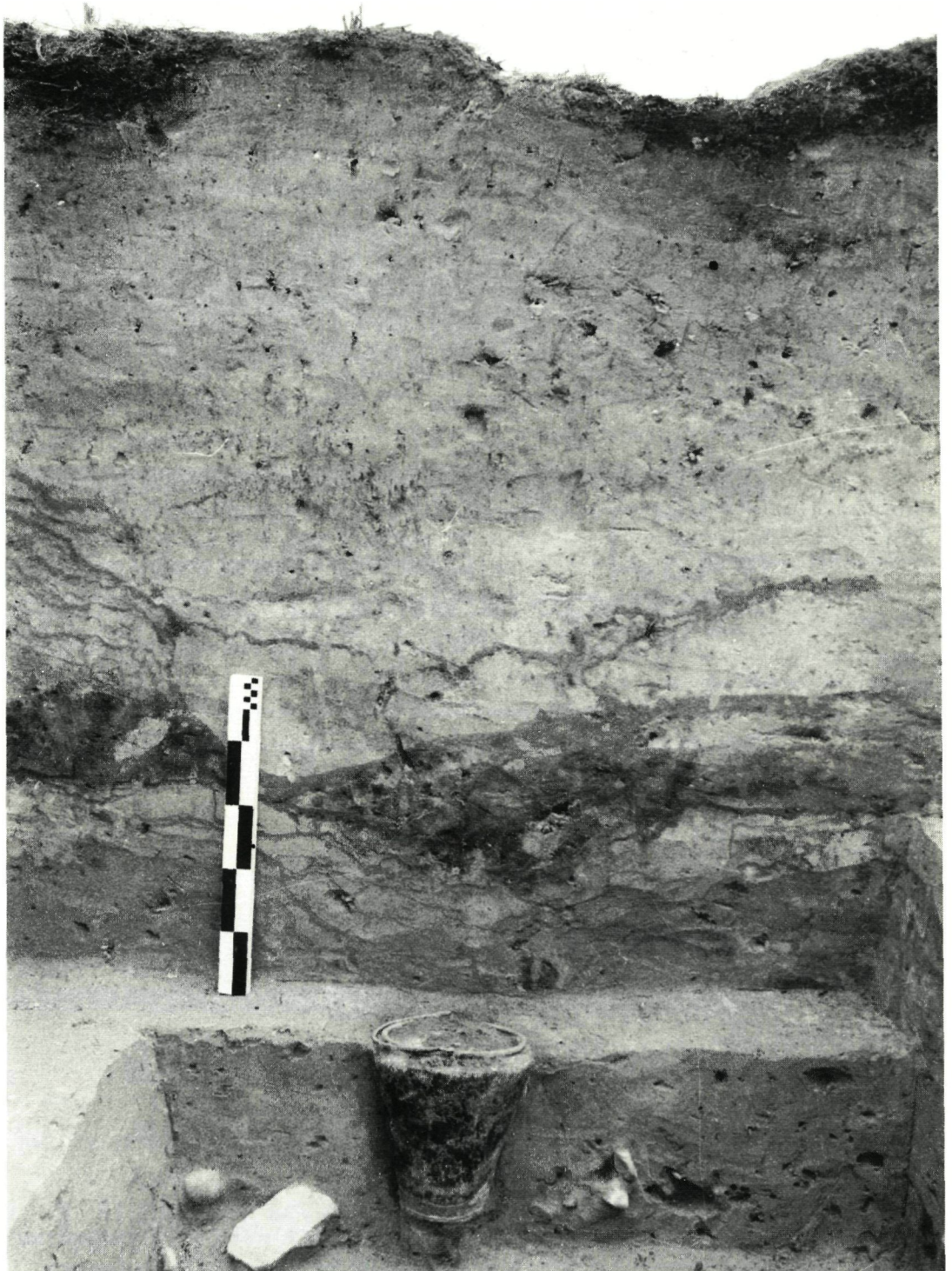
maal doorzocht en zelfs werd opgeruimd. Na de eigenlijke bijzetting zou men alle tijdelijk terzijde bewaarde asresten opnieuw over het graf heen hebben uitgestrooid. De meeste versmolten resten van bronzen sieraden werden samen met de stukken verbrand bot in de *situla* zelf teruggevonden. Enkele, waarbij twee kleine holle kogeltjes met 2 hulzen (cf. het *cista*-graf H) lagen nog tussen de brandstapelresten en waren blijkbaar bij het uitlezen over het hoofd gezien.

Rond de grafheuvel werden geen sporen opgemerkt die op een of andere manier met een perifere omheiningsstructuur in verband gebracht kunnen worden.

In het opgravingsvlak tekenden zich ten noorden van het graf onregelmatige slierten lemige fibers af, die samen een naar het zuiden geopende vierhoek vormden (fig. 8). In de zuidelijke helft werden deze slierten immers niet opgemerkt. In de O.W.-doorsnede duiden deze fibers op het bestaan van een klein "walletje", dat tot over de rand van de brandstapelvlak reikt. Hoewel dit "walletje" wel duidelijk in de O.W.-doorsnede te zien is, werd het in het Z.W.-kwadrant, noch in het onderzochte deel van het Z.O.-kwadrant opgemerkt. De aftekening was daarentegen ook merkbaar in de noordelijke helft van de N.Z.-doorsnede, maar is niet uit het verloop van de fibers in de zuidelijke doorsnede af te lezen. Het walletje kan zich bijgevolg nog wel even ten zuiden van het

8 Plan van en doorsneden door heuvel E.
Plan et profils de la tombelle E.

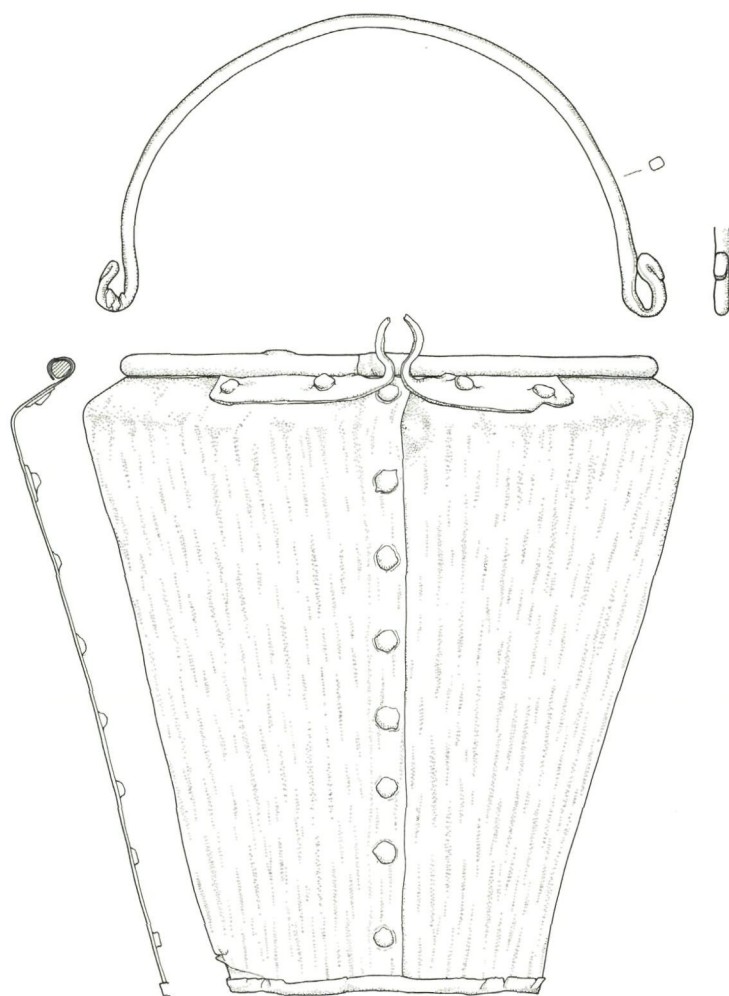
9 Heuvel E: boven het graf met de situla ziet men de resten van de brandstapel en vervolgens het dikke pakket van het heuvellichaam.

Tombelle E: les restes du bûcher se distinguent au-dessus de la situle, surmontés par l'épais paquet du corps de la tombelle.

O.W.-profiel afgetekend hebben, maar ver kan het in zuidelijke richting niet meer gereikt hebben. Het ziet er naar uit dat na de krematie, maar waarschijnlijk vóór de eigenlijke bijzetting, een kleine aan drie kanten door een laag walletje afgeboorde ruimte afgezonderd werd. Mogelijk had men met zulke aanleg bedoelingen die eerder in de sfeer van het rituele, van de

dodenkultus en de begrafenisplechtigheden lagen.

De *situla* die in het graf bijgezet was, is van hetzelfde type als deze uit heuvel C, maar is kleiner en wat slanker van figuur (h.: 25,5 cm; diam.: 24,3 cm; inh.: ca. 7,2 l.) (fig. 9 en 10). In tegenstelling tot *situla* C is zij uit één enkele waaivormig gehamerde plaat bronsblik ge-

10 De bronzen situla E
(sch. 1:3).
La situle en bronze E (éch. 1:3).

vormd. Acht bronzen nieten met platte kop werden door beide mekaar overlappende plaatranden gedreven. De waaivormige plaat werd onderaan te breed uitgehamerd zodat zich bij de sluiting een uitstulping in de mantel vormde, die slechts met wat onhandig klop- en plooiwerk kon aangepast worden. Daarna kon men de bodemplaat aanbrengen: deze werd tegen de onderste mantelrand opgehamerd. Zoals gebruikelijk eindigt het handvat op 2 eenvoudige vogelkophaken. Van de beide oorspronkelijk in brons uitgevoerde ooghaken is er slechts één bewaard, terwijl ijzerresten erop wijzen dat de andere ooit door een ijzeren exemplaar vervangen werd.

Zowel tussen de verbrande botresten, bijeengebracht in de *situla*, als verspreid doorheen de brandstapelresten, lagen kleine klompjes en stukken versmolten brons: hierbij opnieuw 2

holle, elk van 2 hulzen voorziene kogeltjes, identiek aan deze uit het *cista*-graf H.

Grafheuvel G

Deze grafheuvel lag ten Noorden van de baan van Meeuwen naar Wijshagen en werd, vóór men hem voor woningbouw opruimde, door een groep vrije-tijdsarcheologen doorzocht. Naar hun zeggen zou deze 18 m grote heuvel door een kringgreppel omgeven geweest zijn. Onder de heuvel zelf vonden ze vlekken verbrand(?) zand, houtskool, wat scherven, resten verbrand bot en talloze onherkenbare kleine stukjes versmolten brons. Het is slechts na onderzoek van de andere grafheuvels en vooral van heuvel E, dat we tot de konklusie kwamen dat we in beide heuvels waarschijnlijk met eenzelfde grafritueel te doen hebben en dat ook heuvel G over de resten van een brandstapel op-

geworpen was. Jammer genoeg werd het graf er niet gelokaliseerd.

Situlae en cistae (fig. 10)

De aanwezigheid van bronzen vaatwerk en bijgaven in voorhistorische graven is in ons land zo uitzonderlijk dat vondsten van die aard zonder meer opzien baren. Het effect dat de vondst van de *cista*, later nog van de beide intacte *situla*-graven had, werd nog versterkt door het element tijd: het was immers sinds 1871 geleden, het jaar waarin het zgn. "Vorstengraf van Eigenbilzen" aan het licht kwam, dat we hier nog een gelijkaardige vondst hadden meege maakt.⁴ Hierbij mogen we echter de bronzen *cista* niet vergeten te vermelden, die in 1877 door het *Rheinisches Landesmuseum* te Bonn werd verworven en waarvan men alleen heeft kunnen achterhalen dat ze op Belgisch grondgebied werd gevonden, zonder verdere aanduidingen over de exakte vindplaats.⁵

De geribde bronzen emmer - *Rippenziste* of *cista a cordoni* - en de *situlae* behoren tot die categorieën recipiënten die in onze voorhistorie niet tot het inheemse gamma van gebruiksgoederen gerekend worden.

Beide typen hebben hun oorsprong in de mediterrane wereld en zijn verbonden met gebruiken die met wijn en de geassocieerde bijkulten, drankgelagen en Bacchanaliën te maken hebben, binnen kulturele en maatschappelijke processen die in onze kontreien totaal vreemd waren. Het is weinig waarschijnlijk dat uit hun aanwezigheid op Belgische bodem afgeleid mag worden dat dit oorspronkelijke filosofisch-religieus gebeuren ook effectief tot hier was doorgedrongen en hun eigenaars zich deze mediterrane levensfilosofie eigen gemaakt hadden. In tegenstelling tot rijke graven, meer zuidelijk aangetroffen, waar zulk vaatwerk als bijgave en als onderdeel van een drinkgerei-set aanwezig is, kan bij ons uit de vondstomstandigheden niets in die zin afgeleid worden: de emmers, oorspronkelijk aange maakt als mengvaten voor de drank, werden in onze graven immers helemaal oneigenlijk gebruikt, d.w.z. als asurn.

Hoewel de drie tot hertoe in België gevonden *Rippenzisten* alle tot dezelfde grote IIde Serie (naar B. Stjernquist) behoren, d.w.z. de reeks met beweeglijke hengsels in plaats van met vaste op de wand bevestigde handvatten, zijn er op typo-chronologisch vlak toch ook duidelijke verschillen te zien. De vrij grote geribde emmer uit Eigenbilzen wordt in de archeologisch literatuur in de zgn. Ticino-groep

gerangschikt, een vrij homogene groep, waarvan onder meer het aantal mantelribben (elf), de bodemplaat (*omphalos* met meervoudige ringstructuur) en het ooghaaktype de determinerende elementen zijn. Tot deze groep worden ook nog de emmers uit de rijke graven van Klein-Aspergle, Pansdorf (bij Lübeck), Isserheiligen en Molinazzo d'Arbedo (3 ex.) gerekend, een groep waarvan het productiecentrum in de Ticino gelokaliseerd zou moeten worden. De geassocieerde vondsten situeren dit type in de perioden Ha D3/La Tène A.⁶

De Wijshagense emmer onderscheidt zich van deze uit Eigenbilzen, niet alleen door de veel bescheidener afmetingen, ook door het kleine aantal (negen) mantelribben, de ingehamerde parelrijtjes, de ijzeren ooghaken, het type bodemplaat en randversterking. Hoewel voor elk van deze technische kenmerken vergelijkingsstukken aangewezen kunnen worden - B. Stjernquist heeft het hier over het "Standaardtype" van Serie II - blijken goede parallellen voor ons emmertje uit Wijshagen slechts in beperkte mate voorhanden.

De standaardtype-variant met inwaarts afgewerkte randversterking (kode KM1) en de bodemplaat met drievoudig omgroefde *omphalos* en dubbele concentrische reliëfband (kode PB1b) vinden we te Gurgy - "La Picardie" graf V/F. 61 (F - Yonne), te Montebelluna (I - Prov. Treviso), te Picugi (Pizzughi? - Istria, Joegoslavië), Novo Mesto - Kandija-nekropool heuvel IV/3 (Rudolfswerth, Slovenië, Joegoslavië).⁷ Gezien het gering aantal exemplaren die B. Stjernquist hier samenbracht - een subgroep zonder homogeniteit - menen we dat we het vergelijkingsspectrum moeten uitbreiden tot het geheel van de grotere standaardgroep met hetzij 9 mantelribben (groep B naar B. Bouloumié), hetzij met dezelfde kleine afmetingen.

Afgezien van technische verschillen in de afwerking van rand en bodem, zijn er onder meer in Frankrijk een aantal emmers die naast de onze kunnen staan. Benevens de reeds eerder vermelde grafvondst van Gurgy - V/F.61 - *cista* Gurgy I genoemd - vermelden we nog de *cista* Gurgy II, de emmers uit Alise-Sainte-Reine (Côte d'Or), Sivry-les-Amay (Côte d'Or), Reuilly (Loiret) en Chaumoy (Cher).⁸ Verwijzen we terloops ook naar de *Rippenzisten* uit Noord-Duitsland, door B. Stjernquist als de "Luttumgroep" omschreven. Reden voor deze aparte behandeling waren onder meer de talrijke herstellingen die deze emmers ondergingen. Minstens één exemplaar uit Luttum (D - Kr. Verden) lijkt vrij goed op het Wijshagense exemplaar.⁹ Vermelden we tenslotte nog een

4 Mariën 1987.

5 Joachim 1977.

6 Mariën 1987, 14-18. Stjernquist 1983 en 1988, 161-175.

7 Stjernquist 1967, I, 71-74; II, 57 (nr. 94: 3), 51-52 (nr. 87: 3), 46-47 (nr. 79) en Taf. XX: 3 en 5, XXI: 8, LI: 1-2. Delor-Pellet 1980, 28-34 en 46-47. Knez 1978.

8 Bouloumié 1976, 12-15, 22, 25.

9 Stjernquist 1967, I, 94-95; II, 33-34 (nr. 53: 3), Taf. XIII: 3. Wilhelmi 1976. Schünnemann 1977, 35 (Abb. 2), 73. Nortmann 1983, 38-40.

exemplaar dat in Groot-Brittannië aangetroffen werd.¹⁰

Hoewel voor al deze *Rippenzisten* een Zuid-oost-Europese herkomst aanvaard wordt, blijkt het toch moeilijk preciese fabrikatie- en herstellingscentra aan te wijzen. Wat de datering aangaat, blijken de meeste emmers uit Stjernquist's standaardreeks II hoofdzakelijk vanaf Ha-D voor te komen, hoewel enkele graven toch nog in de Vroege La Tène-fase gedateerd worden, zodat hier eerder de 2de helft van de 5de eeuw v. Chr. in aanmerking genomen moet worden.

Het is natuurlijk niet de *cista* alleen die de bijzetting haar karakter verleent en het graf dateert. Er zijn nog de vier deels fragmentair bewaarde bronzen hulzen, waarvan de juiste functie niet vaststaat (fig. 4). Sommige auteurs zijn van oordeel dat het om kleine pilasters gaat, die de vier hoeken van de wagenkast van de dodenwagen bekroonden. Gelijkenissen bestaan er ook met de sierstukken op een aantal

U-vormige elementen van paardebitten. Dikwijls vindt men ze met meerdere exemplaren tegelijk terug, waarbij een concentratie in graven in het Franse Marne-departement opvalt: 2 ex. in het wagengraf te Somme-Tourbe - "La Gorge Meillet", 3 ijzeren ex. in het wagengraf van Chalons-sur-Marne - "Avenue de Strassbourg", 3 ex. in graf 13 (wagengraf) op de begraafplaats "Côte en Marne" te Ecury sur Coole en 4 ex. in het wagengraf op "Le Terrage" te Berru.

De ligging van 2 hulzen naast de linkerknie van de overledene in het graf te Somme-Tourbe en van 3 hulzen bij de linkervoet van de dode te Chalons-sur-Marne lijkt op een heel ander gebruik te duiden dan versiering van wagen of paardetuig. De associatie met grote bronzen *phalerae* van het borst-pantser suggereert eerder een functie binnen de persoonlijke uitrusting of het harnas van de overleden krijger. Vergelijkbare hulzen duiken ook op in een nederzetting te Rittershausen (D - Dillkreis,

11 Overzicht van de belangrijkste vondsten: de beide *situla's* en de *Rippenziste*. Les trouvailles principales: les deux *situles* et le *ciste à cordons*.

10 Stjernquist 1967, I, 70-71; II, 30-31 (nr. 44), Taf. XIII: 5. Stead 1984, 43-44, 55: Pl. Ia.

Hessen - 1 ex.) en in graf 42 van Les Jogasses (F-Chouilly - 1 ex.).¹¹ De dateringen van de grafensembles met zulke hulzen blijken overwegend in de La Tène A, eventueel nog in de La Tène A/B1 fase te liggen.

De 6 bronzen *phalerae* (fig. 4) met halfronde ooghaak op de rugzijde vinden hun exakte parallellen in een klein depot in Sefferweich (D - Kr. Bitburg).¹² Dit depot met o.a. Hunsrück-Eifel-keramiek kan in de fase HEK-IIA (naar Haffner) = LTA/B1 gesitueerd worden, waaruit een datering na ca. 470 v. Chr. volgt.¹³ De concentrische veldgeleding op de voorzijde komt nog voor op *phalerae* in de graven te Cuperly (F-Marne), te Somme-Bionne (F-Marne) en graf 8 van Amel-sur-Etang (F-Meuse), waar tegelijkertijd de associatie met de mooie *à jour* uitgewerkte *phalerae* opvalt. Dit leidt dan weer op zijn beurt naar een vroeg-La Tène-datering.¹⁴

Binnen het *cista*-ensemble blijven vooral de reeks holle kogeltjes met 2 hulzen voor raadsels zorgen (fig. 4). Parallellen hebben we tot op heden niet gevonden. Bovendien kan de functie niet meer afgeleid worden uit de ligging in het graf zelf. In de gewettigde veronderstelling dat in elke huls een staafje in organisch materiaal paste en dat elk bolletje op die manier 2 even lange benen of armen had die een hoek van ca. 100° vormden, is een rekonstruktie tot een herkenbare polygone structuur niet mogelijk. We vragen ons dan ook af of we niet te doen hebben met sierstukjes van een meubel (stoel of dodenbed?), waarbij we ons deze bronzen elementen op de toppen van in omgekeerde V geplaatste staafjes op een of andere randlijst moeten indenken.

De beide bronzen urnen uit de graven C en E (fig. 6, 10 en 11) behoren tot een Ticino-groep binnen de grote *situla*-familie. Hoewel meerdere auteurs zich met de typologie en de chronologie van deze groep recipiënten ingelaten hebben, heeft vooral W. Kimmig de aandacht gevestigd op de concentratie *situlae* in de streek van het *Rheinische Gebirge*. Bronzen *situlae* zijn er gemeengoed in de rijkere graven van het Hunsrück-Eifel-gebied en dit al vanaf de late Hallstatt-fase, maar overwegend toch in de al eerder genoemde HEK-II-fase. In tegenstelling tot de Hunsrück-Eifel-graven waar het bronzen vaatwerk vooral als bijgift en slechts uitzonderlijk als asurn voorkomt, zijn de meer noordelijk gevonden *situlae* alle als krematiehouder gebruikt. Kenmerkend voor de *situlae* uit het *Rheinische Gebirge* zijn vooral het overwegend strakke rechtlijnige silhouet, de totale afwezigheid van versiering, het uniforme type

ooghaak met de lange en slechts uitzonderlijk van een geometrisch decor voorziene vleugels, de plaatsing van de ooghaak op de altijd zeer smalle schouder en vlak onder de randring, de vorm en de hechting van de bodemplaat en tenslotte de overvloed aan herstellingen.

Hoewel zgn. *Rheinische Situlen* ook nog elders in Europa voorkomen, zelfs even ten noorden van de Alpen, speelden zij geen rol in het Noord-Alpiene Hallstatt-goederenverkeer. Nochtans blijkt er een opvallende coincidentie met de distributie van luxeproducten van Etruskische en zelfs Zuid-Italische herkomst, zoals bronzen snavelkannen, *stamnoi*, *ciste a cordoni*, enz. Uit de verspreiding van deze luxegoederen valt af te lezen dat niet alleen de Noord-Italische bevolkingsgroepen maar ook deze uit het oostelijk Alpengebied in dit handelsgebeuren bedrijvig waren. Dit was trouwens al zo voor de verspreiding van de *Rippenzisten*. Ook de kartering van de *situla*-vondsten in het Alpengebied leert dat, behalve een aantal vindplaatsen in Noord-Zwitserland, de grootste concentratie van *situlae* met Rijnlandse kenmerken zich in het Ticino-gebied situeert, d.w.z. bij de dragers van de Golasacca-kultuur. Het zijn vooral deze Golasacca-lieden die een belangrijke rol speelden in het transport van Italische handelswaar via de oostelijke Alpenpassen naar het Noorden. W. Kimmig was van oordeel dat de Rijnlandse *situlae* eigenlijk Tessijns van oorsprong waren en de Midden-Rijn alleen via de toen actieve Noord-Zuid-handel hadden bereikt.

L. Pauli daarentegen meent dat er op grond van een aantal technische verschillen, met minstens twee grote produktiegebieden of -centra moet rekening gehouden worden. Het hier al genoemde Golasacca-gebied in de Ticino is er één van. De *situlae* van *rheinisch-tessinischer Typ*, zoals hij ze noemt, zouden echter in het Midden-Rijngebied zelf geproduceerd zijn. Maar de vrij plotse opbloei van de koperslagerijen aldaar, die in geen geval op een traditie steunt, kan alleen maar verklaard worden indien men aanneemt dat Zwitserse smeden en koperslagers er inweken en daar ter plekke hun ambachtelijk kunnen ter beschikking stelden om aan de plots stijgende vraag te voldoen.

Enkele uitzonderingen niet te na gesproken, komen de meeste *situlae* uit grafkonteksten, die in het Rijnland in de periode HEK II gedateerd worden. Niet zonder belang hierbij is dat de verwante Ticino-situlen, waar het eigenlijk om te doen is, in Zuid-Zwitserland een gelijkaardige datering meegekregen hebben. M. Primas' Tessin-D-horizont, waarin de graven met zulke

11 Schaaf 1973. Hatt & Roualet 1976, 433 en Pl. 13: 871. Id. 1981, 23.

12 Dehn 1935, 38, nr. 13; Abb. 5, 6c en 7c; Taf. IVa-b.

13 Haffner 1976, I, 89-99.

14 Schaaff 1973, 89, 99-100, Taf. 32: 2-3. Von Endert 1986, 226-247 en 1987, 87-88 (met Taf. 48A), 102-103 (met Taf. 48B), 144-146 (met Taf. 89: 14). Bretz-Mahler 1971, 122. Joffroy & Bretz-Mahler 1959, 17 en fig. 14.

situlae hun plaats hebben, wordt geëquivalet met de overgang van LTA naar B. Hoewel M. Primas vaag blijft over de juiste grens van de overgang tussen beide perioden, zou haar D-horizont vanaf het einde van de 5de eeuw v. Chr. ingaan en het grootste deel van de 4de eeuw beslaan.¹⁵

L. Pauli en anderen lijken echter niet geneigd zulke late datering zonder meer te aanvaarden en staan op geargumenteerde manier een iets oudere datering vanaf het einde van Ha D en in de vroege La Tène-periode voor.¹⁶

Hoewel wijzelf voor Wijshagen nog geen informatie kunnen verstrekken over de geassocieerde vondsten, moeten we toch de aandacht vestigen op de resultaten van ¹⁴C-onderzoek voor *situla* E. Zowel houtskool uit de *situla* zelf als uit de brandstapel werden afzonderlijk gedateerd en leverden respectievelijk de waarden 2320 ± 65 BP (IRPA-843) en 2300 ± 55 BP (IRPA-844). Aangezien het om eenzelfde archeologisch en historisch verschijnsel gaat - de houtskool in de *situla* kan moeilijk anders dan uit de brandstapel afkomstig zijn - werden beide data tot een gemiddelde verwerkt, wat de waarde 2308 ± 42 BP als resultaat had. Bij kalibrering ligt de maximale probabiliteit (66 %) tussen ca. 430 en 350 v. Chr.¹⁷

Deze dateringen bakenen natuurlijk alleen maar de periode af waarin de krematie en de begrafenis plaatsvond. In essentie zeggen zij niets over het moment waarop elk van de grafgraven werd vervaardigd, noch over hun omlooptijd of gebruiksduur. De talrijke, soms zeer stuntelige, herstellingen die de Rijnlandse *situlae* hebben ondergaan, wijzen er op dat ze vrij lang in omloop bleven voor ze als asurn in de bodem belandden. Het aantal herstellingen geeft trouwens een indicatie over de waarde die de eigenaar of mogelijk zelfs de achtereenvolgende eigenaars aan hun *situla* hechtten.

De aard van de slijtage, barsten, breuken en herstellingen zelf wijst er op dat deze emmers hier geen utilitaire rol speelden, maar eerder als pronkstuk werden gekocht en bewaard. De interpretatie, dat *situlae* eerder statussymbolen waren is algemeen aanvaard om zowel hun aanwezigheid, evenals deze van *Rippenzisten* in Noordwest-Europese grafensembles te verklaren.

De slijtagesporen en herstellingen die op de beide Wijshagense *situlae* te zien zijn - vervanging van bronzen door ijzeren ooghaken, doorsleet van de resterende bronzen ooghaken, vernieuwing van de bodemplaat - wijzen in dezelfde richting zoals ook trouwens het nagestreefde bezit van een van bij de aanvang al

mismaakte en derhalve totaal onbruikbare *situla* E.

Even willen we nog de aandacht vestigen op de manier waarop de *situla* C een nieuwe bodem "aangenaaid" kreeg (fig. 6). Dit gebeurde door een dikke, soepele koperdraad letterlijk door de opgeplooid bodemrand en de onderste mantelrand te vlechten. Het is een techniek die we bij gelijkaardig lapwerk ook toegepast zien op de *situla* uit heuvel 12 op de *Kaisergarten*-nekropool te Horath (D - Lkr. Bernkastel). Het is niet ondenkbaar dat beide *situlae* ooit in hetzelfde atelier of door de handen van eenzelfde - rondreizende ? - ketelslager werden hersteld, wat uiteindelijk zowel voor de kronologie als voor de herkomst van de Wijshagense *situla* zijn belang kan hebben. De datering door A. Haffner voor het graf in Horath-heuvel 12 gegeven, valt ook in zijn HEK IIA1-periode en op de overgang naar HEK IIA2, wat opnieuw in absolute cijfers de periode ca. 470-370 dekt, een datering die al bij het overzicht van de andere Wijshagense grafvondsten kwam bovendrijven.¹⁸

De eenvoudige brandgraven

Voor zover we dit tijdens de opgraving konden nagaan werd ten oosten en ten noordoosten van het *cista*-graf H, een kleine begraafplaats aangelegd (fig. 1). In zuidelijke richting werden zulke bijzettingen niet aangetroffen. We beschikken op dit ogenblik over 44 bijzettingen. Brandgraven, waar de soms zeer geringe krematieresten gewoon in een kuiltje waren uitgestrooid, hoogstens met wat as- en houtskoolresten, zonder bijgaven, zijn in de meerderheid (25 ex.).

In de overige graven vonden we naast krematie en asresten, telkens enkele aardewerscherven of brokjes ijzer en versmolten brons terug. In een aantal gevallen kwamen deze scherven bij toeval in de vulling van de grafkuil terecht, terwijl we anderzijds zeker moeten aannemen dat metaalresten en aardewerk van de persoonlijke uitrusting van de dode of van andere bijgaven op de brandstapel afkomstig kunnen zijn. Slechts enkele graven hebben een substantiële hoeveelheid scherven geleverd die ons toelaten de bijzettingen in de tijd te situeren. In de vorige verslagen wezen we al op de totale afwezigheid van urngraven, en op het bijzondere karakter van het grafritueel. We zien hier immers dat geen enkele bijgave intact in het graf neergezet werd. Al het aardewerk lijkt slechts een rol gespeeld te heb-

15 Kimmig 1962/63. Id. 1983, 38-46. Pauli 1971, 13-23. Primas 1970, 61, 74-79, 93-94, 98. Nortmann 1983, 37-39. Driehaus 1986.

16 Pauli 1971, *ibid.*. Joachim 1972. Stjernquist. In: Kimmig 1988, 167.

17 Mededeling M. Van Strydonck (Kon. Instituut v. h. Kunstpatrimonium, Brussel). Cf. Van Strydonck 1987: kalibrering volgens Stuiver M. & Pearson G.W. 1986: High-Precision Calibration of the Radiocarbon Timescale AD 1950-50 BC, *Radiocarbon* 28 (nr. 2b), 805-838.

18 Kimmig 1962/63, 34, 42; Taf. 36. Haffner 1976, I, 44, 65-71, 231-232, 241, Abb. 69; II, Taf. 25: 13 en 17: 1-2.

12 Bronzen schedepunt-
beslag van een gladius(sch.
1:1).

Bouterolle en bronze de gladius
(éch. 1:1).

ben bij de lijkplechtigheden en werd blijkbaar zelfs op of bij de brandstapel neergezet en werd bij die gelegenheid - opzettelijk? - gebroken.¹⁹ Nadat bij de aanvang van het onderzoek de indruk ontstaan was dat er een verband kon zijn tussen de ligging van het *cista*-graf H en de nabije aanleg van de gewone brandgraven, blijkt dat deze indruk toch moeilijk hard gemaakt kan worden. Bij het weinige aardewerk dat we uit de graven rekupereerden waren er enkele gesloten vormen, die we ons toch al in een gevorderd stadium van de IJzertijd moeten indenken. Aangezien, zoals dikwijls gebeurt, juist die graven onvoldoende houtskool leverden om ¹⁴C-dateringen toe te laten, waren we genoodzaakt enkele vondstloze graven te laten dateren. Voor de drie uitgevoerde analyses blijken, na kalibrering, de hoogste probabiliteiten in een jongere periode dan deze van de "adelsgraven" te liggen.²⁰

De Romeinse nederzettingssporen

In een vorig verslag vestigden we de aandacht op de overvloed aan vondsten uit de Romeinse periode. Opvallend was hier in ieder geval de onderlinge verhouding van de diverse vondstcategorieën: aardewerk, munten, bronzen mantelspelden en armbanden.

Na de lange onderbreking die in het graafwerk opgetreden was, hebben we tijdens de laatste campagne de hele zone rond het *cista*-graf H, tevens de zone met de concentratie aan Romeinse vondsten, opnieuw opengelegd, afgeschaafd en gecontroleerd. Hoewel ditmaal onder vochtiger bodemomstandigheden links en rechts nog enkele vage verkleuringen van paalsporen opgetekend konden worden, is er toch geen sprake van merkbare, laat staan ingrijpende wijzigingen aan het eerder gepubliceerde grondplan.²¹ Aangezien we ditmaal wel de beschikking over een metaaldetektor hadden, was de oogst aan kleine bronzen voorwerpen vanzelfsprekend iets groter. Het bizarre spreidingsgebied van de munten en bronzen sieraden breidde zich nog wel even in noordelijke richting uit, zonder dat er aan het globale en al eerder geschetste beeld iets gewijzigd werd.

Het aantal munten is opgelopen tot 138, waarbij de 11 exemplaren moeten gevoegd worden, die destijds al door wijlen M. Thirion gepubliceerd waren. Uit de Republiek beschikken we nu over 14 munten. Na de eerder vermelde bronzen *as* met de gelauwerde Janus (na 169 v. Chr.), volgen onder meer *denarii* van C. Valerius Flaccus (140 v. Chr.), L. Rubrius Dossenus (87 v. Chr.) e.a. Uit de 1e eeuw beschikken we over 50 stuks, terwijl de 2de eeuw door 32 exemplaren vertegenwoordigd is. De jongste munt is een *sestertius* van Commodus. Vermelden we volledigheidshalve dat 52 munten niet korrekt of helemaal niet geïdentificeerd konden worden. Een loden schijfje tenslotte zou een poging tot vervalsing kunnen voorstellen.²²

Binnen de tweede categorie vondsten, de *fibulae*, is het aantal gestegen tot ruim 200. Het gamma van mantelspelden dat in het vorig verslag werd voorgesteld, wordt zonder meer bevestigd, hoewel met een groter aantal knik-*fibulae*, met enkele kap-*fibulae* en voor de jongere types, onder meer met een geëmailleerde symmetrische *fibula* rekening gehouden moet worden.

Het aantal armbanden is gestegen tot rond de 100. Steeds dezelfde types blijven opduiken: al dan niet getorseerde of pseudo-getorseerde exemplaren met eindknoppen en eenvoudige armbanden, soms met fijne puntrijtjes op de konisch verdikte uiteinden.

Naast enkele beslagplaatjes, ringetjes en fragmenten van spelden vermelden we nog 2 in het oog springende vondsten. Eerst is er een bronzen sier- en verstevigingspunt van de schede van een *gladius* (fig. 12). Het stuk is kegel-

19 Maes & Van Impe 1985 en 1986.

20 Cf. nota 17.

21 Maes & Van Impe 1986, 48 en fig. 2.

22 Identifikatie muntenreeks Mevr. J. Lallemand (Penningkabinet Koninklijke Bibliotheek, Brussel).

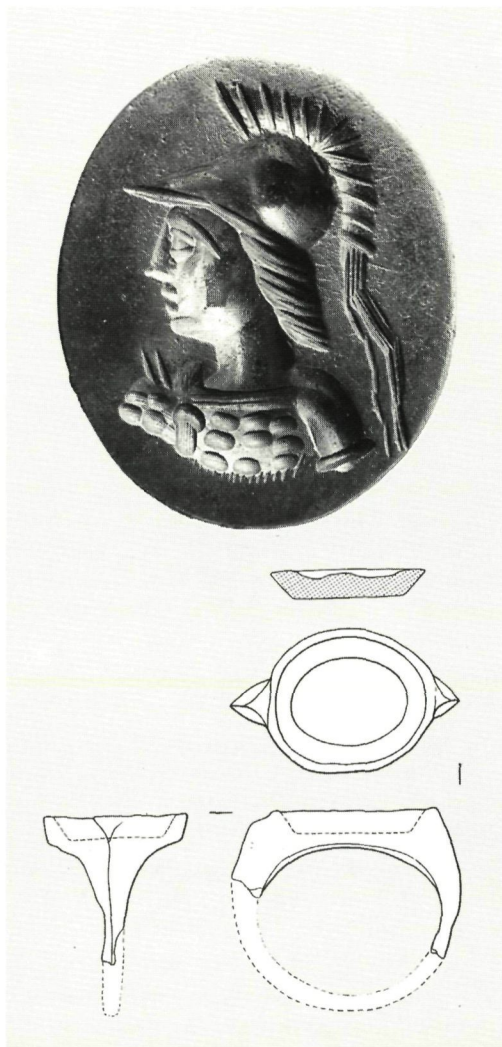
vormig en eindigt op een eenvoudige knop. Beide opgaande vleugels worden voor en achter door een dwarsbalkje verbonden: hier is op de voorzijde een fries met uitgestoken - oorspronkelijk met email opgevulde ? - driehoekjes te zien. De lengte van het stuk bedraagt 7,6 cm. Er dient opgemerkt dat beide vleugeltoppen, die oorspronkelijk een eindje boven het dwarsbalkje uitstaken, afgebroken zijn. In een open middenschild, is een motief in een fijn maaswerk aangebracht.²³

Vermelden we tenslotte een ijzeren ring met ovale kast en gefacetteerde schouders (fig. 13). De gemme, uit rode jaspis, toont de beeltenis van de gehelmde Minerva.

In vorig verslag deden we een poging om in het geheel van de opgetekende paalsporen enige structuur te onderkennen. Ook al bleken meerdere combinaties mogelijk, toch bleven steeds een aantal min of meer haaks op mekaar georiënteerde dubbele palenrijen binnen een oppervlakte van nog geen kwart hektare het bestaan van een min of meer vierkante en langs de noordkant open structuur suggereren. Op zichzelf biedt deze vierhoekige structuur geen gegevens over de functionele identiteit. Maar zelfs zonder inachtnaam van het aardewerk, dat tot op heden nog niet kon geordend worden, blijft de samenstelling van de kollektie bronzen vondsten verwondering wekken.

Afgezien van het aardewerk bieden de Romeinse vondsten uit Wijnegem enige parallellen. Ook daar is een kleine concentratie aan munten, armbanden en mantelspelden vastgesteld. Terwijl er tussen de munten toch een aantal Augusteïsche voorkomen, zijn de Wijnegemse bronzen armbanden identiek aan deze uit Wijshagen. Ook bij de *fibulae* zijn er gelijkenissen. De voor een nederzetting ongewone selectie van het materiaal liet vermoeden dat uit de combinatie van het grondplan met de vondsten een bijzondere functie van de Wijs-hagense konstruktie afgeleid kan worden.

De verwantschap in het vondstenpatroon te Wijshagen en Wijnegem enerzijds, en tussen de vierkante omheining van Wijnegem en andere Zuid-Nederlandse en Belgische structuren anderzijds (Oss-Ussen, Hoogeloon, Alphen en Rekem-Neerharen), leidden J. Slofstra en W. van der Sanden naar de interpretatie van kultusplaats. Behalve door het vierhoekig grondplan, wordt de inwendige ruimteverdeling van enkele vermelde structuren gekenmerkt door de aanwezigheid van grotere kuilen en vooral door de op de structuur zelf georiënteerde rijen palen. Hoewel de combinatie van gegevens niet

13 IJzeren ring met intaglio (sch. 2:3 en ca. 4:1).
Bague en fer avec intaille (éch. 2:3 et env. 4:1).

overall aanwezig is gaat de functionele interpretatie in de richting van plaatsen, omheinde ruimten met rituele of kulturele functie. Voor Wijshagen kan zulke functie echter niet worden afgeleid uit het grondplan, wel uit het bizarre vondstenpatroon.²⁴

Gezien de beperkte oppervlakte waarop het onderzoek uitgevoerd kon worden - en hiermee doelen we op de beperkingen die ons door het aanwezige bosbestand ten oosten en ten westen van het perceel opgelegd worden - hebben we voorlopig niet de mogelijkheid om de direkte omgeving van de vermeende kultusplaats te onderzoeken en het bekomen beeld verder te vervolledigen.

23 Cf. o.a. Ulbert 1969 en in art. *Bewaffnung*, Hoop's Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 2 (4-5), Berlin-New York, 417.

24 Slofstra & van der Sanden 1987. Cuyt 1988, 89-95.

RESUMÉ

Tombes aristocratiques des 4e/5e siècles av. J.C. et lieu de culte (?) de l'époque romaine à Wijshagen (comm. de Meeuwen-Gruitrode, prov. du Limbourg)

En 1984 l'essartage des bois sur le site d'une nécropole protohistorique nous incita à procéder à la fouille de sauvetage avant même que les travaux préparatoires à la replantation ne détruisent les tombelles. Une première tombelle G, située au nord, avait déjà été fouillée par un groupe d'amateurs avant d'être nivelée pour faire place à une habitation.

Les fouilles furent organisées de septembre à décembre 1984 et de juin à décembre 1985. La discontinuité des contrats de travail accordés aux fouilleurs provoqua l'arrêt temporaire des recherches. Ainsi une tranchée de sondage fut laissée inachevée et en juillet 1986, dans un coin de celle-ci, un amateur travaillant au détecteur à métaux trouva une tombe à ciste en bronze (H). Enfin, les fouilles furent reprises de mars à novembre 1987.

Les tombes protohistoriques

Les "tertres" A et B, deux monticules supposés être des tombelles et examinés tout au début de la fouille, se révélèrent comme étant le résultat d'une activité éolienne.

D'un diamètre de ca. 20 m, la *tombelle C* recouvrait une tombe à incinération. Une grande situle en bronze y abritait les ossements calcinés et quelques restes refondus de parures en bronze et en fer.

Les *tombelles D* et *F* ne recouvraient que des tombes à incinération simples, c.à.d. des fosses dans lesquelles les ossements calcinés avaient été éparpillés sur le fond, sans aucune trace de mobilier.

La *tombelle E*, conservée jusqu'à 1 m au-dessus du niveau protohistorique, avait un diamètre de 14 m. Le tertre recouvrait les restes du bûcher. Après l'extinction de ce bûcher, les cendres furent triées pour en retirer les ossements incinérés et les restes de parures refondus. Au centre de la tache du bûcher fut aménagée la tombe: celle-ci ne contenait qu'une situle en bronze abritant les ossements et les quelques fragments de bronze refondus. Dans les restes du bûcher furent récupérées deux billes creuses en bronze, pourvues chacune de deux douilles, et identiques à la série de billes creuses trouvées dans la tombe à ciste H. Avant l'enfouissement de la situle funéraire l'emplacement du bûcher fut nettoyé et les cendres mis de côté. Ensuite on y installa une structure car-

rée ouverte vers le sud, sous forme d'un modeste rempart de sable. Enfin, après l'enfouissement de la situle, on recouvrit la tombe avec les cendres.

Le tertre de la *tombelle G*, d'un diamètre de ca. 18 m, recouvrait des taches de terre brûlée (?), des charbons de bois, quelques petites concentrations d'ossements incinérés et de menus fragments de bronze refondus dans le feu du bûcher. La tombe centrale ne fut pas repérée. Les données fournies par les inventeurs laissent supposer une situation identique à celle constatée sous la *tombelle E* (bûcher sous *tombelle*).

La ciste en bronze de la *tombe H*, contenant les ossements incinérés du défunt, était déposée dans une petite fosse. Autour de la ciste se trouvaient une des anses en bronze, les restes de la deuxième anse (?) en fer, 4 douilles trilobées en bronze, 6 phalères en bronze et 8 billes sphériques creuses, chacune pourvue de 2 petites douilles.

Aucune trace ne subsistait de la *tombelle* même: elle est supposée avoir été nivelée dès l'époque romaine.

La zone à l'est de la tombe à ciste (H) livra 44 tombes à incinération simples, dont 25 dépôts d'ossements sans aucun mobilier. Aucune tombe ne renfermait une urne. Les tombes "à mobilier" contenaient soit quelques tessons de céramique, soit des fragments d'un ou de plusieurs vases, brisés intentionnellement avant l'enfouissement. Ces tombes semblent appartenir à une nécropole d'une époque plus récente que celle des grandes tombelles. Quelques céramiques insinuaient une appartenance au La Tène moyen, voir même final. Quelques dates ¹⁴C confirmeraient cette datation.

Les deux situles C et E sont du type "rhénan" (d'après W. Kimmig) et trouvent leurs comparaisons dans la région de la *Rheinische Gebirge* et en France. La ciste à cordons rentre dans la série II (d'après B. Stjernquist) et ne peut se comparer qu'à quelques pièces trouvées en Europe méridionale, en France et en Allemagne. Les associations et les comparaisons définies pour les autres objets, comme les phalères avec le dépôt de Sefferweich (All.), les douilles trilobées avec les tombes du type "Berru" (F.), permettent de dater la tombe à ciste vers la fin du 5e et la première moitié du 4e siècle av. J.C., c.à.d. de la phase HEK IIA

(d'après A. Haffner). Cette datation est appuyée par deux dates ^{14}C pour la tombelle E, donnant, après calibration, une plus grande probabilité pour la fin du 5e et la première moitié du 4e siècle. Signalons enfin que, pour les billes creuses, les comparaisons nous manquent et que leur fonction reste indéterminée.

La raison de la présence de ces quelques tombes dites "aristocratiques" en bordure nord de la Campine belge - région de sables de couverture et sans richesse naturelle connue à l'époque - n'est pas expliquée. De même leurs contextes social et politique restent inconnus.

Que les propriétaires de cette vaisselle en bronze, ces "nouveaux riches" de l'époque, aient joué un rôle dans le commerce entre les régions rhénano-mosanes d'une part et la plaine flamande et la région côtière d'autre part n'est qu'une hypothèse à vérifier.

Structures et trouvailles d'époque romaine
Autour de l'emplacement de la tombe à ciste furent mis au jour des trous de pieux appartenant à plusieurs rangées doubles, formant une structure quadrangulaire (ouverte vers le nord-ouest ?).

Dans cette même zone, couvrant à peine un quart d'hectare, furent découverts quelques centaines d'objets en bronze, tous éparpillés. Parmi ceux-ci on compte 149 monnaies, datant de l'époque républicaine jusqu'à la fin du 2e siècle, plus de 200 fibules en bronze (surtout du 1er siècle) et une centaine de bracelets en bronze. Signalons aussi une bouterolle en bronze appartenant au fourreau d'une épée (*gladius*) et une bague en fer avec intaille à l'effigie de Minerve. La céramique, dont principalement la terre sigillée, indiquerait une occupation jusque dans le 3e siècle.

Sur base de comparaisons avec d'autres sites de ce genre dans le nord de la Belgique et le sud des Pays-Bas et en tenant compte et des similitudes des structures fouillées et de l'association bizarre des trouvailles, on pourrait interpréter ce site comme lieu de culte.

BIBLIOGRAPHIE

BOULOUMIÉ B. 1976: Les cistes à cordons trouvées en Gaule (Belgique, France, Suisse), *Gallia* 34, 1-36.

BRETZ-MAHLER D. 1971: *La civilisation de la Tène en Champagne. Le faciès marnien*, *Gallia* XXIIIe suppl., Paris.

CUYT G. 1988: De uithoek van een imperium. Het Antwerpse in de Romeinse Tijd. In: *Van Beschaving tot Opgroei. 25 jaar archeologisch onderzoek rond Antwerpen door de Antwerpse Vereniging voor Romeinse Archeologie*, Antwerpen, 63-99.

DEHN W. 1935: Ein Händlerfund der frühen Eisenzeit aus Sefferweich, *Trierer Zeitschrift* 10, 35-44.

DELOR J.-P. & PELLET C. 1980: Les ensembles funéraires de "La Picardie" sur la commune de Gurgy (Yonne), étude préliminaire, *Revue archéologique de l'Est et du Centre-Est* XXXI, 7-56.

DRIEHAUS J. 1966: Zur Verbreitung der eisenzeitlichen Situlen im mittelhessischen Gebirgsland, *Bonner Jahrbücher* 166, 26-47.

HAFFNER A. 1976: *Die westliche Hunsrück-Eifelkultur*, *Römisch-Germanische Forschungen* 36, Berlin.

HATT J.-J. & ROUALET P. 1976: Le cimetière des Jogasses et les origines de la civilisation de La Tène

(première partie), *Revue archéologique de l'Est et du Centre-Est* 27, 421-503.

HATT J.-J. & ROUALET P. 1981: Le cimetière des Jogasses en Champagne et les origines de la civilisation de La Tène. 2me partie: description des tombes de la série marnienne, *Revue archéologique de l'Est et du Centre-Est* 32, 17-63.

JOACHIM H.-E. 1972: Rec. L. Pauli 1971, *Bonner Jahrbücher* 172, 618-620.

JOACHIM H.-E. 1977: Eine unbekannte Rippenziste im Rheinischen Landesmuseum Bonn, *Bonner Jahrbücher* 177, 561-564.

JOFFROY R. & BRETZ-MAHLER D. 1959: Les tombes à char de La Tène dans l'Est de la France, *Gallia* 17, 5-36.

KIMMIG W. 1962/63: Bronzesitulen aus dem Rheinischen Gebirge (Hunsrück-Eifel-Westerwald), 43-44. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 31-106.

KIMMIG W. 1983: Die griechische Kolonisation im westlichen Mittelmeergebiet und ihre Wirkung auf die Landschaften des westlichen Mitteleuropas, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Landesmuseums Mainz* 30, 5-78.

KIMMIG W. 1988: *Das Kleinaspergle. Studien zu einem Fürstengrabhügel der frühen Latenezeit bei Stuttgart* (mit. Beitr.), *Forschungen und Berichte*

- zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 30, Stuttgart.
- KNEZ T. 1978: Ein späthallstattzeitliches Fürstengrab von Novo Mesto in Slovenien, *Germania* 56, 125-149.
- MAES K. & VAN IMPE L. 1985: Een prehistorische begraafplaats te Wijshagen (Gem. Meeuwen-Gruitrode), *Archaeologia Belgica* n.r. I-2, 29-31.
- MAES K. & VAN IMPE L. 1986: Begraafplaats uit de IJzertijd en Romeinse vondsten op "de Rieten" te Wijshagen (Gem. Meeuwen-Gruitrode), *Archaeologia Belgica* n.r. II-1, 47-56.
- MARIËN M.E. 1987: *Het vorstengraf van Eigenbilsen*, Publikaties van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum Tongeren 37, Tongeren.
- NORTMANN H. 1983: *Die vorrömische Eisenzeit zwischen unteren Weser und Ems*, Römisch-Germanische Forschungen 41 (= Ammerlandstudien 1), Mainz.
- PAULI L. 1971: *Die Golasecca-Kultur und Mitteleuropa. Ein Beitrag zur Geschichte des Handels über die Alpen*, Hamburger Beiträge zur Archäologie I (Heft 1), Hamburg.
- PRIMAS M. 1970: *Die südschweizerischen Grabfunde der älteren Eisenzeit und Ihre Chronologie*, Monographien zur Ur- und Frühgeschichte der Schweiz 16, Basel.
- SCHAAFF U. 1973: Frühlatenezeitliche Grabfunde mit Helmen vom Typ Berru, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 20, 81-106.
- SCHÜNEMANN D. 1977: Die vorrömische Eisenzeit im Kreis Verden (T. VII), *Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte* 46 (1978), 27-125.
- SLOFSTRA J. & VAN DER SANDEN W. 1987: Rurale cultusplaatsen uit de Romeinse tijd in het Maas-Demer-Scheldegebied, *Analecta praehistorica Leidensia* 20, 125-168.
- STEAD I.M. 1984: Some notes on imported metalwork in Iron Age Britain. In: *Cross-Channel Trade between Gaul and Britain in the Pre-Roman Iron Age* (ed. MACREADY S. & THOMPSON F.H.), The Society of Antiquaries of London. Occ. Paper IV, 43-66.
- STJERNQUIST B. 1967: "Ciste a cordoni" (Rippenziste). *Produktion. Funktion. Diffusion*, Acta Archaeologica Lundensia 6, Bonn-Lund.
- STJERNQUIST B. 1983: La ciste à cordons trouvée à Eigenbilsen, *Bulletin van de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis* 54, 103-107.
- STJERNQUIST B. 1988: Die Rippenziste. In: KIMMIG W. 1988, 161-175.
- ULBERT G. 1969: Gladii aus Pompeji. Vorarbeiten zu einem Corpus römischer Gladii, *Germania* 47, 97-128.
- VAN IMPE L. 1988: Découvertes récentes de tombes "aristocratiques" de la transition Hallstatt/La Tène dans le nord-est de la Belgique. Rapport préliminaire. In: *La civilisation de Hallstatt (Actes Colloque Liège déc. 1987)* (in druk).
- VAN IMPE L. & CREEMERS G. 1987: Keltische adel op de "Rieten" te Wijshagen. In: NOUWEN R. & VAN DE KONIJNENBURG R., *De IJzertijd in Limburg (tentoonstelling Provinciaal Gallo-Romeins Museum Tongeren 20.11.87-14.02.1988)*, Publikaties Provinciaal Gallo-Romeins Museum Tongeren 36, Tongeren, 27-33.
- VAN IMPE L., CREEMERS G. & MAES K. 1987: Keltische adel op de "Rieten" te Wijshagen (Gem. Meeuwen-Gruitrode). In: CREEMERS G. e.a., "Poten kijken ...". *Een blik op het archeologisch onderzoek te Meeuwen-Gruitrode (tentoonstelling Meeuwen-Gruitrode 24.10.87 - 02.11.87)*, 44-53.
- VAN IMPE L., MAES K. & CREEMERS G. 1987: Een Romeinse kultusplaats? In: ID., 60-63.
- VON ENDERT D. 1986: Zur Stellung der Wagengräber der Arras-Kultur, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 67, 203-288.
- VON ENDERT D. 1987: *Die Wagenbestattungen der späten Hallstattzeit und der Latènezeit im Gebiet westlich des Rheins*, B.A.R.-Intern. S. 355, Oxford.
- VAN STRYDONCK M. 1987: Calibreren van ¹⁴C-dateringen, *Archaeologia Belgica* n.r. III, 281-288.
- WILHELMI K. 1976: Rippenzisten aus dem Gebiet zwischen Rhein und Weser, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 6, 293-297.